

במהשבה תחילה

מעשה השב –

פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן,

ארי מצד זה ונשר מצד זה

(רש"י שמות כו, א)

סוף מעשה במחשבה תחילה

(פיוט 'לכה דודי', רבי שלמה אלקבץ)

הסבה לכל מכאובי הדור היא רק המחשבה

(עקבי הצאן, 'הרור', עמ' קט)

בלב מלא שמחה אנו מגישים לפניכם את הגיליון הראשון של כתב העת 'מעשה חושב'. כתב העת הנו במה תורנית ראשונה מסוגה ליצירה מעמיקה בתחומי האמונה, ההגות והמחשבה; יצירה שנולדת מתוך דרישת אמת חדורת חרדת קודש, בירור שיטתי מעמיק ויסודי, השלובים עם חירות מחשבתית ורחבות אופקים. במה תורנית זו, שתהווה בית יוצר למיטב תלמידי החכמים והחוקרים בדורנו, תאפשר שיח תורני ער, המעמיק ביסודות האמונות והרעות וקשוב לצורכי השעה.

רוח ההשכלה שעליה נישאה תנועת שיבת ציון בעת החדשה הביאה למשבר עמוק בעולם היהודי. עזיבת אורח החיים הדתי, נטישת המסורת, לצד הנהייה אחר אידאלים ורעיונות ילידי חוץ, פגעו בשכבה רחבה בעם היהודי והעמידו את ההנהגה הרוחנית תורנית במבוכה גדולה. המציאות הפרדוקסלית, שבה לצד פגיעה מכוונת בקודשי האומה מוסרים יהודים את נפשם למען תחיית העם בארצו מתוך אידאליסטיות עמוקה, הולידה צורך לייצר תמונה בהירה, לאורה של תורה, כיצד יש להתייחס למציאות המורכבת שבה "אור וחושך משמשים בערבוביא".

מעשה חשב

נשמת מורנו הרב קוק זצ"ל, רואה האורות הגדול, נשלחה לדורנו מאת קורא הדורות מראש כדי להורות דרך, להתוות נתיב לתועים במשברי הזמן הסוערים. כבר בראשית ימיו בארץ זיהה הרב את המשבר הרוחני של דורנו כמשבר שמקורו בכוח המחשבה:

המחלה הנוראה של הדור אין מקומה העיקרי – לא בלב, לא ברגש, לא בתאוה והפקרות, לא בידים פועלות און ולא ברגלים אצות לרעה, אף-על-פי שכל אלה חולים ונכאבים הנם. אבל יסודה של המחלה היא המח – כח המחשבה.

(עקבי הצאן, הדור, עמ' קט)

את שורשי הירידה הרוחנית, שבענפיה נתלים גם ירידה מוסרית חמורה, סיאוב חומרני, רדיפת נוחיות ורדידות תרבותית, זיהה הרב בראש ובראשונה כבעיה שמקורה בכוח המחשבה. ראשוני המתרחקים ראו במצב המכווץ והחלקי שבו מצאו את היהדות תמונה מלאה, ומכאן ועד לנטישת יהדות הגולה השפופה והקמוצה, לטובת רעיונות אוניברסליים חדשים ומבריקים, שהאירו גם את היהדות באור חדש, הדרך הייתה קצרה. וכך הוסיף הרב וכתב בהמשך דבריו:

הסבה לכל מכאובי הדור היא רק המחשבה, ההמון הרב אמנם הוא נמשך אל הזרם, על-ידי התגעשות של מהומה, על-ידי הסמיכה של איזה אבטוריטיטים שלו ועל-ידי קלות הדעת. אבל הסבה הפנימית שמסבכת את כל אלה – היא התנועה המחשבתית הכוללת.

(שם, שם)

לאחר שזיהה הרב את סיבת הכאב והחולי של דורו והבדיל בינה לבין התוצאות הנולדות ממנה, החל לפעול על מנת להביא מזור ותרופה לחולי זה, כפי שהרבה לעשות, בכתב ובעל פה, כל חייו. למעשה היווה הרב חיל חלוץ ההולך לפני המחנה הדתי, וסולל עבורו (ובעקיפין עבור המחנה החילוני גם כן) דרך חדשה בתפיסת התורה ובעבודתה. בעקבות הדיאגנוזה שנתן למחלה הרוחנית של דורו, הרבה הרב לדרבן ולעודד את כל המתאים לכך לעסוק בהעמקה בענייני אמונה ומחשבה:

על-כן אין לשער כמה גדולה היא החובה עכשיו על גדולי תלמידי-החכמים, וכל מי שיש לו כישרון ונטיה לדרבים רוחניים ונשגבים, לקבוע עיקר הלימוד והעיון במרומי החכמה האלהית, שהיא כוללת האגדה בכללה, כאשר צווחו על זה מעולם אנשי הסגולה שבכל הדורות, מבעלי העיון בקבלה, חסידות, פילוסופיה, מחקר, מוסר לצדדיהם השונים והמסתעפים...

(עקבי הצאן, עבודת אלהים, עמ' קמג)

על מנת לדייק את המענה הנדרש כדי לרפא מצב חולני זה, הגדיר הרב את שני התחומים המרכזיים שאליהם אנשי הרוח המובחרים צריכים להפנות את מירב כוחותיהם ומרצם:

הסיבות גורמי המכשלות הנן רבות, אמנם בכללותן שתיים המה, הסיבה האחת היא ההבנה השטחית והמועטת בערכי התורה, כיוון שההבנה המועטת כובשת מקום גדול, עד שמתדמה לרבים שזוהי הבנת הדת [...] והסיבה השנייה שהיא השלמת הראשונה, היא תלויה בבירור הדעות המשוטטות בעולם עצמן, להבחין בין דברים שראוי לקחתם לאמת מופתית לבין הרברים של ספרות שטחית, שאין בהם ממש [...] שני המקצועות הללו: ברור דרכי האמונה מצד התורה ביחש אל הדעות ההולכות ומתפרסמות [...] ובאור עצם הדעות בין משפט למשפט, בין הגיון כוזב ומתעה המה שני נחלים גדולים רחבי ידים שאנו חייבים לפנות עליהם. להציל נפשות רבות שבהם תלויה הצלת כל עמנו בערכו הרוחני...

(מאמרי הראיה עמ' 86, 'בעקבתא דמשיחא')

על מנת למנוע את "ההבנה השטחית והמועטת בערכי התורה" נדרשת עבודת בירור, העמקה, ניכוש וסיקול הבנות שגויות ובוסריות בערכי התורה; יש להעמיד אותם על דיוקם ולתת להם את מקומם הנכון. במקביל, דורשת עבודת "בירור הדעות המשוטטות בעולם עצמן" העמקה גדולה הן בערכי התורה והן בערכי התרבות הכלליים; זיהוי הבר שאותו יש לאמץ ולהעלות מתוכם, לצד דחיית המוץ והתבן שבדעות פסולות ומקולקלות.

את המענה לשני "גורמי המכשלות" שאותם מציין הרב בדבריו אפשר לדמות לשניים מתוך ארבעת פני הכרובים שבמרכבת יחזקאל – הנשר והאריה.¹ מעוף הנשר, המגביה עוף כמעט בלא הגבלה, דומה לחלק הראשון בעבודה הרוחנית שציין הרב – בירור דעת התורה עצמה, הסרת ההבנות השגויות והעמדת האמונה על טהרתה ובהירותה. בחלק זה אנו ממריאים ונישאים "על כנפי נשרים", עומדים ממעל לענייני הזמן והעולם ועומדים על עומק סודה של התורה בשלמותה.

את החלק השני של עבודת בירור המחשבה ניתן לדמות לאריה, שנתייחד בגבורתו ובתוקפו. אין בעל חיים המסוגל לאיים עליו, ומכל סכנה ואיום יוכל בגבורתו לצאת וידו על העליונה. כך נדרשת גבורה לדעת כיצד לגבור על דעות רעות הבאות מן החוץ ולהכריען, ואילו דעות אחרות יש לאמץ ולקרב מתוך הבנה שניתן להשליך את קליפתן ולאכול את תוכן.

כן עשו גבורינו הראשונים רס"ג, הרמב"ם, העיקרים. המה ראו בעני עמם, ראו את הצר הצורך אשר דאה כנשר ברוח הזמן [...] ויצאו לעזרתם בעטם השנונה, וילחמו במנוחה ובאומץ לב. לא התפעלו והתרגשו, לא נשאו קללה וגדופה על אויבי נפשם ועמם, אך הזכירו בגודל נפש את כל הדעות הרעות, שהם כרקב לבית ישראל, ויוכיחו כחשם בפניהם, באופן המספיק מאד לפי מצב דורם והשכלתו, וימלאו את מחשכי נאות יעקב אורה, ויושיעו את ישראל.

(עצות מרחוק, הפלס, התרס"ב; נדפס ע"י הרב י"מ צוריאלי, אוצרות הראי"ה, כרך ב', עמ' 66-76)

מלאכה כפולה זו, הרמוזה בשמו של כתב העת, היא אכן 'מעשה חושב'; דורשת היא הן מחשבה מעמיקה והן מעשה מדויק, שקול ומדוד, כדרכה של תורה. וכדברי רש"י הנזכרים לעיל על מעשה היריעות והפרוכת – "כרובים מעשה חושב [...] ארי מצד זה ונשר מצד זה".

ייתכן שלכן נתייחדו בכך דווקא היריעות והפרוכת שהבדילו בין החוץ לפנים, ובין הקודש לקודש הקודשים. המעברים הללו, משלב לשלב ומדרגה לדרגה, דורשים מעוף מדויק ומבורר לצד גבורה ותוקף לדחות סיגים המצויים במעבר ממצב אחד למשנהו. זוהי אולי גם תמצית משימתו הגדולה של העם העברי במהלך ההיסטוריה – לעבור ממצב אחד למשנהו, ולצלוח בשלום את המעברים כולם.

1 יחזקאל י', יד; עיין הקדמת רבי עמנואל חי ריקי לספרו מעשה חושב.

מעשה חשב

מלאכה מורכבת זו דורשת כמובן את עבודת בחירי תלמידי החכמים, החוקרים יראי ה' וכל אשר רוח בו.

שדה המחשבה משתרע לאורכו ולרוחבו של כל המרחב התורני – אגדה ודרוש, מחקר וקבלה, חסידות, מוסר והגות. על מנת להגדיר היטב את התחומים השונים לנושאים נחלק את העת לחמישה שערים. כל שער עוסק בנושא כללי אחד המאגד תחתיו תחומים מספר.

השער הראשון יוקדש בכל גיליון לנושא מרכזי משתנה אשר יוצג מכמה זוויות וכיווני מחשבה; השער השני יעסוק באמונה, מוסר ועבודת ה'; השער השלישי יעסוק בחברה, מדינה ומדע; השער הרביעי יעסוק במחשבת ההלכה; השער החמישי יהווה במה להגותם של אישים ולשיטותיהם וכן לסקירת ספרות תורנית.

הנושא המרכזי שנבחר לגיליון הראשון הוא 'דעת אלהים', כשם מאמרו המפורסם של הראי"ה קוק זצ"ל ('אדר היקר' קל-קמא). במאמר זה סלל הרב דרך חדשה-ישנה בתפיסת האלהות ובהבנת מהות האמונה, מתוך התבוננות בעומקי התורה והקשבה לרחשי לבו של הדור. בגיליון זה ננסה לאחוז בשיפולי גלימתו, ולברר את הדרך הראויה לדורנו, על כל התמורות שחלו בו;

מהי דעת האלהים הנדרשת למאמין בן-דורנו? מה הייתה עמדת הרמב"ם בסוגיה זו, וכיצד לפי הראי"ה יש להבין אותה בתקופתנו? מהי תרומתה של ההגות החסידית המתחדשת, היונקת ממשנת חב"ד וברסלב, לעבודת ה' בימינו? פיזיקה מודרנית והשפעותיה על דעת האלהים של האדם; דעת אלהים 'זכרית' לעומת דעת אלהים 'נקבית'; משמעותה של דעת האלהים ודרכי ביטוייה בתחום האמנות והיצירה.

שאלות וסוגיות אלו ורבות נוספות הזוכות לעיון ולדיון נרחב בגיליון זה אינן שאלות מחקריות-עיוניות גרידא, אלא שאלות הנוגעות בליבת חיינו כיהודים מאמינים; בכירור אופי הקשר שלנו לריבונו של עולם והאופן שבו קשר זה בא לידי ביטוי בחיינו כיום – כיחידים וכעם.

בגלל עומקו של הנושא, דקותו ומורכבותו, ראיתי לנכון להביא כאן ציטוט מתוך מכתב שקיבלתי מאת ד"ר דניאל שליט לרגל בחירת נושא הגיליון:

דעת האלהים היא עניין פנימי מאוד, של חרדי חרדים, ולכל חד לפום שיעורא דיליה, וקשורה בעבודה פנימית אישית, ובעליות ובידידות לאין ספור, שבהם תמיד הלא-ניתן להבעה רב על הניתן להבעה, ושהם תחילה בא הבלתי-ניתן להיתפס, ה"מקור", ואחרי כן אולי בא הניתן להיתפס, אבל עדיין לא להיות נחשב, ואחרי הניתן למחשבה יכולה לבוא השיחה עם נפשות קרובות, ואחרי כן אולי כתיבה, אבל לחוגים סגורים. ומי יודע אם בשלבים האלה, הפרוזה היא הכלי הנכון להבעה; אולי השירה, ואולי הגמגום, או האנחה. רק בשלב מאוחר מאוד תבוא התפיסה השקולה הניתנת לכתיבה מסודרת (וממנה כבר רוב התוכן עלול לברוח). ואיפה כל זה ואיפה הדפוס, ואיפה כתיב-העת המסודר והאחראי והמבוקר והמתקצב והמופץ והנמכר.

דברים אלה מעלים תהייה ושאלה על אודות אפשרותנו לכתוב ולהביע בפומבי דברים בנושא עמוק ואישי זה, שכן כתיבה על דעת א־לוהים עוסקת בהבעת מה שאינו ניתן להבעה. משפטים אלה, הנוגעים ואינם נוגעים, מהווים עבורנו מכוא, שער ופתח לגשת, בדחילו ורחימו, בזהירות ובענווה, לעסוק בסוגיית 'דעת א־לוהים' הנצרכת לדורנו מאוד.

בשער זה, כביתר השערים, ביקשנו להציג תמונה רחבה, מעמיקה ומגוונת. בכך קיים ערך גדול ונוסף לתקופתנו, שבה נתקיימו בנו דברי הנביא "ותהי האמת נעדרת" (ישעיהו נט, טו) וכפירוש תלמידי רב בגמרא "מלמד שנעשית עדרים עדרים... (סנהדרין צז ע"א). במה זו, המאחדת ומאגדת תלמידי חכמים מבתי מדרש שונים למקום אחד, תרבה בעזרת ה' שלום ושלמות בעולמנו, כדרך של תלמידי חכמים שבארץ ישראל הנקראים 'נעם' (סנהדרין כד ע"א). כאמור, את המאמרים כתבו מיטב תלמידי החכמים, ההוגים והחוקרים בדורנו, נשים וגברים, והם נערכו בקפידה. עם זאת, נודה מאוד לכל אשר יסב את תשומת לבנו לשגיאות שייתכן שיצאו תחת ידינו.

אנו מבקשים להודות לכל אשר סייעו בעדנו, עודדו ותמכו לאורך הדרך על מנת שנוכל להוציא אל הפועל מלאכה חשובה זאת. בראש ובראשונה תודתנו נתונה למשפחת תורג'מן היקרה, אשר בנדיבותה וברוחב לבה תרמה תרומה נכבדת שאפשרה לנו לגשת למלאכתנו.

תודתנו נתונה גם ל'קרן מרומים' ולעומד בראשה, ידידי היקר הרב משה שילת הי"ו, שהיו נכונים לסייע לנו בנדיבות וברוחב לב. תודה רבה נתונה גם לארגון 'מפעלות הציונות הדתית', ובעיקר לידידי היקר בניה פרידמן, שתמכו ביוזמתנו עוד בהיותה ב'מחשבה תחילה' וסייעו לכך שתוכל להגיע גם ל'סוף מעשה'.

תודה רבה ליערה פריד, עורכת הלשון המסורה, על עבודתה המקצועית והיסודית. תודה רבה לזהבה ולדמן על הצורה הנאה שהעניקה לכל המלאכה; בעימוד, סדר ועיצוב. תודה רבה לד"ר דניאל שליט, על העצה, ההקשבה וההשראה שמכוחם עלה הרעיון להתחיל בתהליך היצירה.

ובראש כולם, לכל הרבנים ותלמידי החכמים, חברי הוועדה המייעצת והעורכת, ולעומד בראשה מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א, שליוונו מתחילת הדרך בכל שאלה – בהלכה, במחשבה ובהנהגה. תודה גדולה לכולם.

כברכת משה רבנו לישראל בסיום מלאכת המשכן, נישא גם אנו תפילה שתשרה שכינה במעשה ידינו, "ויהי נעם ה' א־להינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו".

ליאור לביא
מרכז המערכת ועורך
ג' באלול ה'תשע"ה
שמונים שנה לפטירת מרן הראי"ה זצ"ל